

FOLKLORŞÜNALIQ

*A.Hacıyev (Şirvanelli). "Dədə Qorqud kitabı"nda atla bağlı bəzi deyim və sözlər
// Əlyazmalar yanmır. 2021, №2(13), s.183-189.*

UOT: 398

Asif Hacıyev (Şirvanelli)

*pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu
Bakı şəhəri, Afiyəddin Cəlilov küçəsi, 86
e-mail: haciyev_asif@mail.ru*

"DƏDƏ QORQUD KİTABI"NDAN ATLA BAĞLI BƏZİ DEYİM VƏ SÖZLƏR

Xülasə

Türk etnosunun həyatında at əvəzsiz yer tutan heyvan sayılır. Tarix boyu at türkün ən yaxın silahdaşı olmuş, bütün döyüşlərdə qələbələrə aparmışdır. Buna görə də istər şifahi, istərsə də yazılı ədəbiyyatımızda at həmişə yüksək səviyyədə tərənnüm edilmişdir. Belə əsərlərdən biri də "Dədə Qorqud kitabı"dır. Əsərin dili üzərində müşahidələr göstərir ki, burada atla əlaqədar bir neçə məsəl işlədilmiş, onlar yaşına, cinsinə, xasiyyətinə görə səciyyələndirilmişdir. Bundan əlavə, atdan istifadə ilə bağlı çoxsaylı ləvazimat adlarına rast gəlinir. Ətraflı tədqiq edilməsinə baxmayaraq, bu məsəl və sözlərdən bəzilərinin düzgün oxunub mənalandırılması hələ də mübahisəli qalmaqdadır. Müəllif məqalədə həmin məqamlar üzərində dayanmış, öz variantını irəli sürərək əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: *Dədə Qorqud, at, oxunuş, məna, şərh*

Giriş

Tarixin dərinliyinə vardığıca türk etnosunun həyatında, düşüncəsində atın heç bir heyvanla müqayisə edilməyəcəyi dərəcədə yer tutduğu aydın olur. Arxeoloji qazıntılar və sözlə düzülünb-qoşulmuş şifahi və yazılı abidələr göstərir ki, türk insanı diri ikən at onun ən yaxın köməkçisi, qardaşı, yoldaşı, ölərkən tabutu, yaxud qəbir arxadaşı olmuşdur. Türk oğlu bütün zəfərləri at belində qazanmış, sevincini, kədərini atla bölüşmüşdür. At onun üçün uğur, qələbə rəməzinə çevrilmiş və buna görə də hətta ən qədim türk tuğu (bayrağı) at quyruğundan düzəldilmişdir. Döyüşdə həyatını itirən türk igidi üçün qurbanlıq olaraq at kəsilmiş, məzar daşı üzərinə at heykəli qoyulmuşdur. Böyük el məclislərində, toyda-düyündə, qonaqlıqlarda yeməklər qoç, buğra ilə birgə, aygır ətindən bişirilmiş, içki kimi isə at südündən hazırlanmış

qımız verilmişdir. Ulu dilçi M. Kaşğari “Kuş qanatın, ər atın” (yəni quş qanadla uçar, yüksələr, igid atla) məşhur atalar sözündən çıxış edərək [7, I c, s. 109] “At türkün qanadıdır” fikrini söyləməsi türkün ata nə qədər yüksək dəyər verdiyini qabarıq ifadə edir. Türkün bulaq kimi qaynayıb-daşan şifahi yaradıcılığının elə bir nümunəsi yoxdur ki, orada at bir obraz kimi keçməsin, böyük sevgi ilə xatırlanmasın. Bədii sözün qüdrəti ilə atı bir kult səviyyəsində canlandırın belə əsərlərdən biri də “Dədə Qorqud kitabı”dır.

Araşdırmalar göstərir ki, yüzilliklərin sınağında formalaşmış bu möhtəşəm abidənin mətnində atla bağlı ən əski baxışlara geniş yer verilmişdir. Bu məsələni dərinlən tədqiqatə cəlb edən dəyərli folklorşünas B. Abdulla öz müşahidələrini “Kitab”da “*qaçarlar sırasında ən çox sayılan, seçilən heyvan atdır*” fikri ilə başlayaraq yazır: “*Abidənin elə bir boyu yoxdur ki, orada atsız sovuşulsun. Və bu boyları gözdən keçirdikcə belə bir yəqinlik hasil olur ki, balığı susuz, Oğuz igidlərini atsız təsəvvür eləmək mümkün deyil. Həm də nəinki igidlər, bu igidlərin xanımları da daha çox at üstə tanınırlar. Onlar da alplar tək at minib yağılarla döyüşür, cıdır yarıqlarınca fəal iştirak edirlər*” [1, s. 44]. Görkəmli alim Ə.Tanrıverdi isə çoxçalarlı cəhətlərini nəzərə alaraq, problemi bütün incəliyi ilə araşdırmağı ayrıca məqsəd kimi qarşıya qoymuş və gözəl bir əsər ərsəyə gətirmişdir [14]. O, “Kitab”da at kultunun qabarıq şəkildə ifadə olunduğu əksər məqamları üzə çıxarmış, onları qədim türk-oğuz mifologiyası və təsvir olunan yaşayış tərzini fonunda tarixi-linqvistik aspektdə tədqiq etmişdir. O, abidənin mətnində işlənmiş *at, ayğır, qulun, qulan, tay, yund, ilqi* kimi leksik vahidləri təhlil edib, cinsinə, yaşına, rənginə, xasiyyətinə, xarici görkəminə görə atlara qoyulan adların hər biri üzərində konkret dayanmış və olduqca önəmli fikirlər irəli sürmüşdür. Buna baxmayaraq, faktlar göstərir ki, atla bağlı işlənmiş bəzi söz və deyimlərin açıqlanmasında mübahisəli məqamlar qorqudşünaslıqda hələ də qalmaqdadır. Burada həmin məqamlardan bir neçəsi üzərində dayanmağı lazım bilir.

1.Eposun ayrı-ayrı boylarında bir neçə dəfə təkrarlanaraq işlənmiş “At ayağı külük, ozan dili çevik olur” deyimi [D-15, 6] müxtəlif cür yozulan ifadələrdəndir. Şübhəsiz, bu qədim oğuz məsələsinin əslinə uyğun açımında “külük” arxaizmi açar söz rolunu oynayır. O.Ş.Gökay onu “külük” variantında oxuyub “adlı-sanlı, məşhur, namdar, ünlü” mənalarında açıqlamış [6, s. 364], M.Ergin isə “külük” şəklində oxuyaraq hansı mənəni ifadə etdiyini dəqiq bilmədiyi üçün qarşısında sual (?) işarəsi qoymuşdur [4, II c, s. 208]. Sözü oxunuşu və mənalandırılması ilə bağlı müxtəlif fikirlərə münasibət bildirən Ş.Cəmşidov “*at ayağının sürətini, at qaçışını küləyə bənzətmək*” məqsədilə “külək” variantını daha düzgün saymışdır [3, s. 110-111]. S.Əlizadə F.Zeynalovla birlikdə “külük” fonetik variantında oxuduqları bu sözü “möhkəm, iti” mənasında izah etmişdir [10, s. 229]. Qorqudşünaslıqda sözü “sürətli, çabuk, hızlı” anlamında açıqlanması ilə razılaşmayan V.Zahidoğlu onu “kölük” variantında “bağlı, çidarlı” mənasında şərh etmiş və buna görə də deyimi “At ayağı bağlı (köstəkli), (ama) ozan dili hızlı (serbest) olur” kimi açıqlamışdır [17, s. 60-65].

Deyimin işlənilmə məqamını diqqətlə nəzərdən keçirdikdə aydın duyulur ki, burada çevik ozan dili at ayağı ilə qarşılaşdırılmır, əksinə, müqayisə edilir. Araşdırmalar da göstərir ki, “külük” arxaizmi “qaçağan, yüyrek” anlamını daşıyan sözdür və bəzi türk dillərində, eləcə də monqol dilində məhz atın bərk, cəld qaçanını xarakterizə etmək üçün işlədilir [12, II c, 2h, s. 1471; 18, s. 140]. Məlumdur ki, yerinə görə atlar yorğa və yüyrek olmaq üzrə növlərə ayrılır. Əksər türk dilləri üçün arxaikləşsə də, müasir qırğız dilində eyni fonetik tərkibdə öz işləkliyini saxlamış “külük” sözü “cəld, yüyrek” mənə çalarını hələ də yaşatmaqdadır. Onun “*bölünüb çıxıb kelatsa, külüktün körkü çanında*” (yəni “atın gözəlli (yarış zamanı qalxan) toz içindən çıxıb sürətlə irəli cummasındadır”), “*it külüqün tülkü süyböyt*” (yəni “itin yüyreyini tülkü sevməz”) kimi folklor nümunələrində, “külük çap-”, “külük çaptır-”, “külük

bayla-” ifadələrinin tərkibində “çəld, iti, yüyrek” anlamlarını daşması buna əyani sübutdur [8, Ic, s. 464]. Beləliklə, göstərilən deyimdə “At ayağı yüyrek, ozan dili çevik olur” fikrinin ifadə olunduğunu əminliklə söyləmək mümkündür.

2. Abidənin mətnində cəmi bir dəfə işlənmiş “*Dəbəgən köbini süsəgən yırtar*” deyimi [D-265, 8-9] qədim türk-oğuz düşüncəsinin məhsulu olub, atla buğa arasında döyüşdə hansının qalib çıxacağını ümumiləşdirir. Burada “dəpəgən” (yəni təpikləyən) sözü atı, “süsəgən” (yəni buynuzlyan) sözü isə buğanı işarə edir. Deyimin mənaca dəqiq açıqlanmasında semantik yük isə həmin sözlərin deyil, oxunuş və açıqlanma baxımından mübahisə obyektinə olan “köb” sözü (-ü mənsubiyyət, -nü təsirlik hal şəkilçisidir) üzərinə düşür. M.Ergin və Ş.Cəmşidov onu “köp”, F.Zeynalovla S. Əlizadə “köb” variantında oxumaqla indi də “şiş, şişmə, şişkinlik, qabarma” anlamlarında işlənən eyni səstərkibli sözlə mənə fərqi görmədən açıqlamışlar [3, s. 239, 409; 4, Ic, s. 230, IIc, s. 206; 10, s. 113, 211]. “Kitab”ın V.V.Bartold, O.Ş.Gökyay, H.Araslı, S.Tezcanla H.Boeschoten kimi nəşirləri isə, görünür, həmin mənənin o qədər də məntiqi səslənmədiyini duymuş və əski yazılışda səhvə yol verildiyini düşünərək, “b” hərfini “t” hərfi ilə əvəzləməklə onu “arxa, dal, geri” mənəli məlum bədən üzvünün adı kimi izah olunur [6, s. 170, 302; 9, s. 139; 11, s. 99; 15, s. 172]. Lakin “köb//köp” sözünün daşdığı ilkin mənənin dəqiq müəyyənləşdirməsi burada heç bir katib yanlışlığına yol verilmədiyini üzə çıxarır.

“Dədə Qorqud kitabı”nın mətni üzərində aparılan müşahidələr göstərir ki, Oğuz igidləri və hətta onlarla vuruşan yağı döyüşçüləri atılan oxlardan, iti uclu nizələrdən və digər kəsərli döyüş yaraqlarından baş və bədənlərini qorumaq üçün dəmirdən, yaxud poladdan hazırlanmış zirehli geyimlərdən istifadə ediblər. Dəqiq desək, başlarına tuğulğa (yəni dəmir dəbilqə) qoyub, əyinlərinə dəmir don geyiniblər. Məsələn:

Başuñdağı tuğulğañı nə ögərsən, mərə kafir?

Başuñdağı borkümcə gəlməz maña! [D-41, 2-3].

Qalqanın uvutdı, tuğulğasını yoğurdu, qapaqların sıyırdı, oğlanı alımadı. [D-250, 9-10].

Əgni bək dəmir tonum saqlardım bu gün için, günü gəldi.

Yeñ-yaqalar dikdürəyim sənün için. [D-129, 9-10].

Dəmir tonlu Mamaq əlində həlak oldu. [D-218, 12-13].

Nagahandan altmış dəmir tonlu kafir oğlanın üzərinə gəldilər. [D-264, 1-2] və s.

Böyük dilçi Ə.Cəfəroğlu türk onomastikasında at kultundan bəhs edərkən göytürk yazılı daş abidələrinə istinadən belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, türk döyüşçüsü təkcə özünü deyil, həm də döyüşə qatılan atını da ölümdən və yaralanmadan qorumaq məqsədilə baş və bədəninə oxların dəlib-deşə bilmədiyini zirehlə örtərmiş [2, s. 203]. Bu fakt “Kitab”da da eynilə əksini tapmışdır ki, “köb//köp” sözünün mənə açımı ilə təsdiqlənir.

M.Kaşğari məşhur lüğətində oğuzların “atın ön və arxa yastıqları”na “köpcük” dediklərini qeydə almışdır [7, Ic, s. 462]. Aydın ki sözün kökü, müstəqil mənə verən hissəsi “köp” leksemidir, -çük hissəciyi isə türk dilləri üçün xarakterik kiçiltmə və əzizləmə mənəsi bildiren şəkilçidir. Orta əsr dilçisi Əbu Həyyanın hazırladığı məşhur lüğətdə də həmin sözün “kəp” fonetik variantında “qəlib”, “küpə” səstərkibində isə “hərbi paltar (zireh)” mənələrini daşdığı bildirilir [5, s. 47]. Bir sıra türk dillərində “köp//köb” sözünün “kəp” fonetik variantında “üst geyimi, gecim, paltar” anlamlarında [12, IIc, 2h, s. 1185] işlənildiyini nəzərə alsaq, haqqında danışılan deyimdə onun məhz döyüş zamanı atların döş hissəsinə və qarınlarının altına doladılan dəmir geyimi, yəni zireh örtüyü adlandırdığını söyləmək olar.

3. Ümumiyyətlə, “Kitab”da atla bağlı sözlər sırasında ləvazimat adlarının öyrənilməsi ayrıca bir mövzudur. Yuxarıda göstərilən mənbələrdə bu məsələyə ya ötəri toxunulmuş, ya da üzərindən sükutla keçilmişdir. Təhlilsə göstərir ki, ulu əcdadlarımız ata asanlıqla

minmək, onu lazımi istiqamətə yönəltmək, çapmaq üçün çoxlu avadanlıq düzəltmişlər. Bunların böyük bir qismi eposun dilində də əksini tapmışdır ki, onları sadalamağı gərəkli bilirik:

Çılavı – çilov, yüyən

Atının çılavısını döndərdi, ordusuna gəlir oldu. [D-23, 4-5]

*At **çılavusın** döndərdi, gerü döndi gəldi. [D-134, 8-9] və s.*

Cılbır – yüyən, noxta

*Dün qatmış, üç gün dünli-<günli> yortmuş yigit, qaranñulu gözlərini uyxu almış yigit atın **çılburını** biləginə bağladı, yatdı-uyudu. [D-263, 7-10].*

*Genə atunun **çılburın** biləginə keçürdi. [D-264, 9-10] və s.*

Əyər – yəhər

*Qan Turalı aydır: – Baba, yelisi qara qazılıq atuma **əyər** salayım, qañlu kafir elinə aqın çapayım. [D-174, 9-10].*

*Atlarının **əyərlərin** aldılar. [D-255, 7-8] və s.*

Hotaz – atın başına taxılan qotaz

*Bunuñ ardınca, xanım, görəlim, kimlər yetdi: Hamidlən Mərdin qalasın dəpüb yıqan, dəmür yaylı Qıpcaq Məlikə qan qusduran, gəlübən Qazanıñ qızın ərlıklə alan, Oğuzıñ aq saqqallu qocaları görəndə ol yigidi təhsinləyən, al məxmuzu şalvarlı, atı bəhri **hotazlı** Qara Günə oğlu Qara Budaq çapar yetdi, “Çal qılıcıñ, ağam Qazan, yetdim!” – dedi. [D-60, 5-11].*

Əslində, “bəhri hotazlı” ifadəsi ilə atın xarici görünüşü təsvir edilmişdir. Burada “bəhri” təyinedici sözü alıcı dəniz quşuna verilən “bəhr” adından düzəlmişdir. Laçın kimi bu quş da kəkilli olduğu üçün başı qotazlı Qara Günənin atı ona bənzədilmişdir. Təəssüf ki, F.Zeynalov-S.Əlizadə nəşrində “bəhri” sifəti düzgün mənalandırılmayaraq ifadə “mavi qotazlı” kimi çevrilib [10, s. 148].

Qolan – yəhəri qarnın altına bərkidən, bağlayan qayış.

***Qolañını** çəkdi, sıçradı arqasına bindi. [D-278, 8-9].*

Qusqun – quşqun, quyruq altından keçirilərək yəhəri ata bərkidən qayış bağ.

*Bəkil aydır: – Alplar içində bizi **qusqunumuzdan** balçığa batırдың, – dedi. [D-238, 7-8].*

Köstək – çidar, atın ayağınan bağlayan bağ

*Dədə Qorqud **köstəki** üzdi, turmadı qaçdı. [D-84, 2-3].*

Tərki – yəhərin arxa hissəsi.

*Qara başıñ **tərkiyə** asayınmı? [D-196, 9].*

*Həman yeləgindən gəz çıxarub atının **tərkilərini** tartdı, ordı. [D-241, 1-2].*

Tuşaq – at yağın vurulan çidar, bağ.

*Qazan aydır: “Ayağına at **tuşağın** uruñ!” – dedi. [D-260, 4-5].*

Uyan – yüyən

*Qara eşək başına **uyan** ursañ, qatır olmaz. [D-3, 6-7].*

*Kafiriñ arxasına əyər saldı, ağzına **uyan** urdı. [D-276, 7-8] və s.*

Üzəngi – ata minənin ayaqlarını dirəmək üçün yəhərin yanlarından sallanan dəmir halqa.

*Aydır: – Aqurçılarıñ tərkişi bağı, **üzəngüsü** qaytanı üzülür, dikməgə gərək olur”, – dedi. [D-189, 8-9].*

Səniñ beliñ ulmuş,

***Üzəngüyə** dirməyən diziñ ulmuş. [D-189, 8-9] və s.*

Nal – atın ayağının altına vurulan qövsvari dəmir parçası.

*Şahbaz-şahbaz atlar yügürdi, **nalı** düşdi. [D-63, 9].*

Nəhayət, qorqudşünaslıqda mübahisəli yanaşılan “ebçin” sözü üzərinə keçmək istərdik.

Eposun Qan Turalının adı ilə bağlı boyda belə bir səhnə var: Trabzon təkurunun qızını buğa, aslan və buğra üzərində qələbə qazanmaqla alıb yurduna qayıdan Qan Turalı gözəl mənzərəli bir yerdə dayanıb sevgilisi ilə yeyib-içib dincəlməyə qərar verir. Onu yuxu tutur. Bu zaman atasının tutduğu işdən peşman olub dallarıya atlı dəstə göndərməsini, sevdiyi igidini öldürüb qızını geriye qaytarmasını fikirləşən Selcan xanım Qan Turalının atını minərək yaraqlanıb yüksək bir yerə çıxmaqla onun keşiyini çəkməyi qərara alır. “Kitab”da həmin hissə bu şəkildə nəql edilir:

Qan Turalının atını ebçin tutdı, geydirdi. Kəndü dəxi ebçin tutdı, geyindi. Kəndü dəxi ebçin tutdı, geyindi. Süñüsin əlinə aldı, bir yüksək yerə çıxdı gözlədi. [D-191, 10-12].

Göründüyü kimi, Selcan xatun həm Qan Turalının atını geyindirir, həm də özü geyinir. Təbii ki, burada hərbi paltar, zireh geyinməkdən bəhs olunur. Bizim “ebçin” variantında oxuduğumuz söz məhz zirehli geyimə verilən qədim addır ki, fərqli şəkildə yanaşılmışdır. O.Ş.Gökyay, M.Ergin bu sözü “için” variantında oxuyaraq “gizli, gizliçə, içdən” mənalarında izah etmişlər [4, Ic, s. 193, IIc, s. 148; 6, s. 130, 319]. H.Araslı və Ş.Cəmşidov da sözü eyni variantda oxumuş [3, s. 372; 9, s. 194] və əlavə şərh vermədiklərindən belə çıxır ki, onlar da bu yozumla razılaşıblar. F.Zeynalov-S.Əlizadə nəşrində də həmin yanaşma eynilə saxlanılaraq, “için” şəkildə oxunan söz müasirləşdirilmiş mətnə “gizlicə” anlamında açıqlanmışdır [10, s. 90, 188].

“Kitab”ın rus dilinə tərcüməsindən aydın olur ki, Türkiyə və Azərbaycan nəşirlərindən fərqli olaraq V.V.Bartold həmin dil vahidini rusca “броня” şəkildə tərcümə etməklə onu “zireh”, “hərbi geyim” anlamında qavramışdır [11, s. 75]. Təəssüf ki, böyük şərqşünasın tərcüməsini və əsərlə bağlı bəzi tədqiqat işlərini nəşrə hazırlayıb mübahisəli məqamlara şərhələr yazan B.Jirmunski və A.Kononov kimi məşhur alimlər bu mənalandırmanın mahiyyətini tuta bilməmiş və müəllifin onu işlənmə məqamına əsaslanaraq etdiyini düşünmüşlər [11, s. 273]. Araşdırmasa göstərir ki, S.Tezcan-H.Boescheten nəşrində də həmin söz “ebçin” variantında transkripsiya edilmişdir [15, s. 127, 133]. Digər tədqiqatçıların “için” oxunuş variantını yanlış sayan S.Tezcan onun monqolca “öbçin” sözü ilə birləşdirilməli olduğunu və “zireh” anlamını verdiyini əlavə faktlarla möhkəmləndirmişdir [16, s. 245-246]. Maraqlıdır ki, “ebçin” sözünə eposun dilində daha bir neçə məqamda rast gəlinir:

Yüz kafir ebçin geyinmişdi. [D-178, 9-10].

Ebçin – qara tonlu, gög dəmirli altı yüz kafir seçdi. [D-192, 1-2].

Göründüyü kimi, birinci cümlədəki “ebçin geyinmək” ifadəsini “zireh geyinmək” anlamından başqa mənada düşünmək çətindir. İkinci cümlədə isə “ebçin” sözündən sonra “qara tonlu, gög dəmirli” birləşmələrinin əlavə kimi işlədilməsi, əslində, onun hansı mənə daşmasına tam aydınlıq gətirir.

Bu yozumu qüvvətləndirən faktlardan biri də budur ki, Dədə Qorqudun adı ilə bağlı yenidən tapılmış bir əlyazmada “ebçin” sözü “ipçin” variantında eyni mənada işlədilmişdir:

*Bir müxənnəs kötisi təpəsindəñ dabanına geysə polad, olsa ipçin,
təpinübəñ gələndə mərd igidüñ zərbinə qatlanurmu?*

Qatlanmaq yoq! [13, s. 322, sətir 6-8; transkripsiya bizə məxsusdur].

Tarixi inkişaf prosesində səsdəyişikliyinə uğrayan bu sözün əlyazmanın dilində “zireh” mənasını daşmasını onun sözlüyünü tərtib edən tədqiqatçılar da söyləmişlər [13, s. 255].

Nəticə

Beləliklə, bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, zəngin lüğət ehtiyatına malik "Dədə Qorqud kitabı"nda hər sözüün, hər ifadənin daha ətraflı və dərinlən öyrənilməsinə böyük ehtiyac var.

Qısaltma:

D. Kitabı-Dədəm Qorqud əla lisani-taifevi-oğuzan. Drezden nüsxəsi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdulla, B. "Kitabi-Dədə Qorqudu"un poetikası /B.Abdulla. – Bakı: Elm, – 1999. – 224 s.
2. Caferoğlu, A. Türk Ononmastiginde "At" Kultu / A. Caferoğlu. – İstanbul: Türkiyat, – 1953. C. 10. – s. 201-2012.
3. Cəmsidov, Ş. "Kitabi-Dədə Qorqud" (Tarixi, coğrafi, tekstoloji tədqiq və Drezden əlyazmasının dürüştəşdirilmiş elmi mətni) / Ş.Cəmsidov. – Bakı: Elm, – 1999. – 680 s.
4. Ergin, M. Dede Korkut Kitabı / M.Ergin. – Ankara: Türk Tarix Kurumu Basımevi Ic (Giriş – Metin – Faksimile), –1958. – 251 s.; II c (İndeks – Gramer), – 1963. – 483 s.
5. Əl-Əndəlusı, Ə.H. Kitab-əl-idrak li-lisan əl-ətrak (Türk dillərini dərkətmə kitabı) / Ə.H. Əl-Əndəlusı. – Bakı: Azərnəşr, – 1992. – 115 s.
6. Gökyay, O.Ş. Dedem Korkutun Kitabı / O.Ş.Gökyay. – İstanbul: Kabalçı Yayınevi, – 2006. – 1391 s.
7. Kaşğari, M. Divani luğat-it-türk (dörd cilddə). (Tərcümə edən və nəşrə hazırlayan: R.Əsgər) / M. Kaşğari. – Bakı: Ozan, – 2006.
8. Киргизско-русский словарь (в 2 книгах). Составитель К.К. Юдахин. – М.: Советская энциклопедия, – 1965. – т. 1. – 504 с; – т. 2. – 480 с.
9. Kitabı-Dədə Qorqud (tərtib edən: Araslı H.). – Bakı: Gənclik, – 1978. – 184 s.
10. Kitabı-Dədə Qorqud (tərtib, transkripsiya, sadələşdirilmiş variant və müqəddimə F.Zeynalov və S.Əlizadənindir). – Bakı: Yazıçı, – 1988. – 264 s.
11. Книга моего Деда Коркута. Перевод В.В.Бартольда, издатели: В.М. Жирмунский, А.Н. Кононов. – Баку: YNE "XXI", – 1999. – 320 с.
12. Радлов, В.В. Опыт словаря тюркских наречий (в 4 томах) / В.В. Радлов. – С.-Пб. – 1893-1911.
13. Shahgoli, N. Kh. Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tırkıbasım / N. Kh. Shahgoli, V.Yaghoobi, Sh. Aghatabai, S.Behzad S. – Ankara: Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, Haziran 2019, – ss. 147-379.
14. Tanrıverdi Ə. "Dədə Qorqud kitabı"nda alt kultu /Ə.Tanrıverdi. – Bakı: Nurlan, – 2012, 143 s.
15. Tezcan, S. Dede Korkut Oğuznameleri / S.Tezcan, H. Boeschoten. – İstanbul: YKY, – 2001. – 315 s.
16. Tezcan, S. Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar / S.Tezcan. – İstanbul: YKY, – 2001. – 375 s.
17. Zahidoğlu, V. "KDK"ta kölük kelimesi üzerine / V.Zahidoğlu. – Bakı: Türkologiya, – 2004. – № 1-4. – s.60-65.

18. Этимологический словарь тюркских языков. Общетюркские и межтюркские лексические основы на буквы “К”, “Қ”. – М.: Языки русской культуры, – 1997. – 368 с.

Asif Hacıyev (Shirvanelli)

Some sayings and words about a horse in the “Book of Dede Gorgud”

In the life of the Turkic ethnos, horses are considered to have an important place. Throughout history, the horse has been a close friend of the Turk and has won all the battles. Therefore, in our oral and written literature, the horse has always been highly praised. One of these works is the "Book of Dede Gorqud". Observations on the language of the work show that there are several horse-drawn parables that are characterized by age, gender and character. In addition, there are numerous names associated with horse use. Despite the detailed study, the correct reading and interpretation of some of these parables and words are still controversial. The author focused on these points in the article and substantiated his version.

Key words: *Dede Gorqud, horse, word, expression, reading, meaning, interpretation*

Асиф Гаджиев (Ширванелли)

Некоторые слова и выражения о лошадях в книге «Китаби-Деде Коргут»

В жизни тюркского этноса особое место занимают лошади. На протяжении всей истории лошадь была самым близким соратником турка и вела его к победе во всех сражениях. Следовательно, лошадь всегда воспевалась как в нашей устной, так и письменной литературе. Одной из таких произведений является книга «Деде Коргут». Наблюдения за литературным языком произведения показывают, что здесь использовано несколько примеров, связанных с лошадьми, они классифицированы по возрасту, полу и породе. Помимо этого, имеются многочисленные названия принадлежностей, связанных с использованием лошадей. Несмотря на их подробное изучение, правильное прочтение и толкование некоторых из этих притч и слов все еще противоречивы. В статье автор указывает на эти моменты и обосновывает свои варианты.

Ключевые слова: *Деде Коргут, лошадь, выражение, прочтение, значение, комментарий*

Filologiya üzrə elmlər doktoru, dosent

Paşa Kərimov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.